

۲۰۲۱۸۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رهیافتی بر توسعه و امنیت

در مناطق مرزی

نویسندگان

دکتر جاسب نیکفر و صبا (نام)

سرشناسه: نیکفر، جاسب، ۱۳۵۱، صیدال فعال

عنوان و نام پدیدآور: رهیافتی بر توسعه و امنیت در مناطق مرزی/ نویسنده جاسب نیکفر، صیدال فعال؛
[به سفارش] نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، ستاد فرماندهی مرزبانی ناجا، مرکز تحقیقات و مطالعات.
مشخصات نشر: تهران: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، ستاد فرماندهی مرزبانی ناجا، مرکز تحقیقات و
مطالعات، انتشارات مرزبانان، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۸۸ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول (بخشی رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).

شابک: ۲۵۰۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۵۵-۰۵-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۶۴-۳۸۸.

موضوع: امنیت مرزی

و توسعه امنیت مرزی - ایران

موضوع: مرزها

موضوع: مرزها - ایران

شناسه افزوده: نظام جمهوری اسلامی ایران. ستاد فرماندهی مرزبانی ناجا. مرکز تحقیقات و مطالعات

شناسه افزوده: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران. ستاد فرماندهی مرزبانی ناجا. مرکز تحقیقات و مطالعات.

انتشارات مرزبانان

رده بندی کنگره: ۳۶۳/۲۸۵

رده بندی دیویی: ۳۶۳/۲۸۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۹۸۶۵۱

رهیافتی بر توسعه و امنیت در مناطق مرزی

نویسنده گان: دکتر جاسب نیکفر و صیدال فعال

ویراستار علمی: دکتر علی اصغر زارعی

ویرایش ادبی: احمد رضا اسماعیلی

صفحه آرا: الهام براتی

طراح جلد: احمد نبی زاده

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات مرزبانان

قیمت: ۲۰۰۰۰۰

نشانی: تهران- ابتدای بزرگراه شهید خرازی- خیابان شهید جدی اردبیلی- ستاد فرماندهی
مرزبانی ناجا - مرکز تحقیقات و مطالعات

توجه: هرچند کلیه ملاحظات حفاظتی در تألیف این اثر رعایت شده است؛ اما مسئولیت قانونی
و شرعی حفاظت از کتاب حاضر به عهده استفاده کننده است.

فهرست

۹	مقدمه مولف
۱۳	فصل اول
۱۳	کلیات
۱۴	بخش اول: توسعه
۱۴	مقدمه
۱۷	توسعه
۱۸	توسعه پایدار در منطق مرزی
۲۰	ابعاد توسعه پایدار در نواحی مرزی
۲۲	تاریخچه توسعه پایدار
۲۳	چالش‌های توسعه پایدار در نواحی مرزی
۲۴	تعریف توسعه نیافتگی
۲۵	مفهوم عقب ماندگی
۲۶	موانع داخلی توسعه در نواحی مرزی
۳۳	موانع خارجی اثر گذار بر توسعه در نواحی مرزی
۳۹	توسعه متوازن
۴۲	پیشینه جهانی توسعه مناطق مرزی
۴۳	شاخص‌های مدیریت و توسعه بهینه مرز
۴۵	توسعه مناطق مرزی در قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه کشور
۴۷	نظریات مختلف در خصوص توسعه (با رویکرد توسعه مرز و مناطق مرزی)
۴۷	نظریه اسلام درباره توسعه
۵۳	متغیرهای اخذ شده از نظریه اسلام در مورد توسعه
۵۴	نظریه امام خمینی (ره) در مورد توسعه

- متغیرهای اخذ شده از نظریه امام خمینی (ره)..... ۶۱
- نظریه هوزلیتز..... ۶۲
- نقد و بررسی نظریه هوزلیتز..... ۶۴
- نظریه قطب رشد..... ۶۴
- تحلیل مفهوم استنباطی مرز از دیدگاه قطب رشد..... ۶۷
- تحلیل مفهوم استنباطی مرز از دیدگاه نظریه مرکز رشد..... ۶۷
- نظریه مکان مرکزی..... ۶۸
- نظریه مرکز - پیرامون (نواحی مرزی)..... ۶۹
- تحلیل مفهومی استنباطی مرز از دیدگاه نظریه مرکز - پیرامون..... ۷۱
- سایر متغیرهای اخذ شده از نظریه‌های مرتبط با توسعه نواحی مرزی..... ۷۵
- الف: متغیرهای اخذ شده از نظریه دورکیم..... ۷۵
- ب: متغیرهای اخذ شده از نظریه وارشترین..... ۷۵
- ج: متغیرهای اخذ شده از نظریه اسپنسر..... ۷۶
- مدل مناطق توسعه مرتبط با توسعه نواحی مرزی..... ۷۷
- نگرش‌های دیگری پیرامون توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۷۸
- مدیریت بهینه مرزها در توسعه مناطق مرزی..... ۸۴
- عوامل مؤثر بر مدیریت بهینه توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۸۷
- راهبردهای مدیریت بهینه مرزها مؤثر در توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۹۲
- الگوهای مدیریت بهینه مرزها مؤثر در توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۹۳
- الگوی مدیریتی نظامی و انتظامی..... ۹۳
- الگوی مدیریتی کارکردی توسعه‌گرا..... ۹۴
- الگوی مدیریتی همه جانبه و ترکیبی..... ۹۴
- عوامل زمینه‌ای تأثیرگذار در توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۹۶
- عوامل کارکردی مؤثر مرز در توسعه و امنیت مناطق مرزی..... ۱۰۲

کلیات ۵

۱۰۶	برخی مشکلات موجود در توسعه مناطق مرزی
۱۰۷	نمونه مشکلات و تهدیدات مناطق مرزی
۱۱۱	توسعه روستاهای مناطق مرزی
۱۱۹	بخش دوم: مرز و مناطق مرزی
۱۱۹	مرز
۱۲۰	اهمیت مرز
۱۲۳	پیشینه مرز در ایران
۱۲۶	سازمان‌های مرتبط با توسعه و امنیت مناطق مرزی
۱۲۶	ویژگی‌های مناطق مرز: مرتبط با توسعه و امنیت
۱۳۱	فصل دوم
۱۳۱	توسعه سیاسی
۱۳۲	مقدمه
۱۳۵	زمینه‌های فرهنگی مشارکت سیاسی
۱۳۸	اقتصاد و مشارکت سیاسی
۱۴۲	مشارکت اقتصادی و امنیت سیاسی
۱۴۲	جامعه مدنی بستر مناسب مشارکت
۱۴۴	ارتباط مشارکت و امنیت در مناطق مرزی
۱۴۵	مقایسه وضعیت مشارکت اجتماعی در جوامع شهری و روستایی
۱۴۶	مشارکت در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران
۱۶۱	بعضی از عوامل تأثیر گذار در توسعه سیاسی مناطق مرزی
۱۶۵	مشارکت اجتماعی-فرهنگی در مناطق مرزی
۱۶۷	فصل سوم
۱۶۷	توسعه اجتماعی
۱۶۸	مقدمه

۱۷۰	توسعه اجتماعی
۱۷۲	حوزه اجتماعی توسعه در نواحی مرزی
۱۷۲	آموزش و توسعه
۱۷۳	عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی
۱۷۶	توسعه روستایی در مناطق مرزی
۱۸۳	محدودیت‌های توسعه اجتماعی مناطق مرزی کشور
۱۹۸	عرشه محیطی - اکولوژیک نواحی مرزی کشور
۱۹۸	عرشه اجتماعی و قومیتی نواحی مرزی کشور
۲۰۰	عرشه سکونت‌گاه نواحی مرزی کشور
۲۰۰	عرشه امنیتی - دفاعی نواحی مرزی کشور
۲۰۱	عرشه حقوقی - قانون نواحی مرزی کشور
۲۰۳	فصل چهارم
۲۰۳	توسعه فرهنگی
۲۰۴	فرهنگ
۲۰۴	کارکردهای فرهنگ
۲۰۶	توسعه فرهنگی
۲۰۷	توسعه فرهنگی و امنیت ملی
۲۰۸	توسعه فرهنگی در سایه نظریات فرهنگی
۲۰۹	روش‌های توسعه فرهنگی در مناطق مرزی
۲۱۵	فرهنگ و توسعه اقتصادی در نواحی مرزی
۲۱۷	برخی از عوامل اجتماعی تأثیرگذار در توسعه اجتماعی مرزهای مشترک جمهوری اسلامی ایران
۲۱۸	عوامل فرهنگی
۲۲۲	وضعیت فرهنگی اجتماعی مناطق مرزی

۲۲۵	فصل پنجم
۲۲۵	توسعه اقتصادی
۲۲۶	مقدمه
۲۲۸	توسعه همه جانبه
۲۲۹	ویژگی های توسعه در مناطق مرزی
۲۳۰	حوزه اقتصادی توسعه
۲۳۱	بعضی از عوامل اقتصادی تأثیرگذار در توسعه مناطق مرزی
۲۳۲	تحولات سبب در مفهوم توسعه
۲۳۳	آثار تعدیل و آزادسازی
۲۳۴	رویکردهای مدرن توسعه
۲۳۵	تحول در مفهوم توسعه
۲۳۸	توسعه انسانی
۲۳۸	اقتصاد و توسعه در مناطق مرزی
۲۴۴	زمینه های توسعه اقتصادی در مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران
۲۴۷	اثرات توسعه ای بازارچه های مرزی
۲۴۸	انواع دروازه های تردد مرزی
۲۵۲	پروانه گذر مرزی
۲۵۲	برگ گذر بیگانگان
۲۶۵	فصل ششم
۲۶۵	امنیت
۲۶۶	مقدمه
۲۶۶	امنیت
۲۶۹	مفهوم امنیت
۲۷۲	امنیت در رهیافت های روابط بین الملل

۲۷۲		رنالیزم و امنیت نظامی
۲۷۷		ابعاد و سطوح امنیت
۲۹۴		امنیت و توسعه در مناطق مرزی
۳۰۸		عوامل مؤثر بر امنیت مرز
۳۲۰		فصل هفتم
۳۲۰		رابطه توسعه و امنیت در مناطق مرزی
۳۲۱		تأثیرات متقابل توسعه و امنیت
۳۵۰		نتیج گیری
۳۶۰		منابع

سخن ناشر

نگاهی به فرآیند توسعه یافتگی در نواحی مرزی جمهوری اسلامی ایران و تعمق در ابعاد و سطوح این مقوله هزارتو، به خوبی محرومیت و مظلومیت نهادینه شده در این مناطق را عیان می‌سازد؛ علی‌رغم اقدامات و فعالیت‌های پر دامنه و نظام‌مند انجام شده از سوی دولت‌های مختلف برای برون‌رفت از این وضعیت تأثیر برانگیز، متأسفانه همچنان شاهد عقب‌ماندگی و ضعف این مناطق می‌باشیم.

پوشش تاریخی، علل واپس‌ماندگی و توسعه نیافتگی نواحی مرزی نشان می‌دهد؛ حاکم بودن نگاهی یک‌جانبه رایانه در نگرش و رویکرد دست‌اندرکاران، متولیان و تصمیم‌گیران امر توسعه مرزها، مانع از برنامه‌ریزی‌هایی مدبرانه، جامع‌الابعاد و متوازن توسعه‌گرا در نواحی مرزی شده‌اند؛ در بستر این عقب‌ماندگی، مضللات بی‌شماری همچون؛ بیکاری، فقر، بی‌سوادی و ... به عنوان عوامل بستر ساز جرمی مانند قاچاق کالا و مواد مخدر، سرقت، فعالیت‌های تروریستی و بسیاری از بزه‌کاری‌ها و کج‌روی‌های اجتماعی مطرح شده‌اند. بی‌شک، در اختیار داشتن نقشه راهی برای طراحی و تدوین سیاست‌های توسعه‌ای و رشد مدار در اتم نخست مستلزم شناخت مرز، نواحی مرزی و مرزنشینان و ضمن آن، نیازمند آشنایی درست با مسائل و مسائیان ذی‌ربط با مفاهیم و رویکردهای توسعه‌ای نواحی مرزی می‌باشد.

درک این مهم، مرکز تحقیقات و مطالعات فرماندهی مرزبانی ناجا را بر آن داشت تا با نگارش کتابی، ضمن تولید محتوای علمی در این باره، به فرآیند تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازی و در نهایت به امر توسعه نواحی مرزی کمک در خوری نماید.

کتاب پیش‌رو، به قلم جناب دکتر جاسب نیکفر، عضو هیئت علمی و استادیار دانشگاه یاسوج سعی نموده است؛ با بررسی نظریه‌ها و دیدگاه‌های امر توسعه و واکاوی برخی از اقدامات توسعه‌ای انجام شده در نواحی مرزی جمهوری اسلامی ایران، این فعالیت‌ها را با نگاهی به‌عنوان علمی، ارزیابی کرده و راهکارهایی قابل استفاده به دست دهد.

مرکز تحقیقات و مطالعات فرماندهی مرزبانی ناجا

سرهنگ ستاد مسعود سلطانی

مقدمه مؤلف

مرز، مهمترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد سیاسی از واحدهای سیاسی دیگر است. در ضمن وجود همین خطوط است که وحدت سیاسی را در سرزمینی که فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد. مرز به منزله دیوارهای بلند عزت و شرف یک ملت است، ملتی که طالب عزت و شرف است باید در مراقبت از مرزهای کشور خویش نهایت اهتمام را به عمل آورد.

در عصر حاضر اهمیت مرزهای جغرافیایی از آن منظر که می‌تواند برای کشور فرصت‌هایی در زمینه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و امنیتی ایجاد کند، مورد توجه است و ضرورت دارد تا مسئولان نهادها و سازمان‌های مرتبط با امور مرز در حوزه‌های مختلف، درک مشترکی از مفاهیم، تعاریف، وظایف، سیاست‌ها، اهداف ملی و محلی داشته باشند تا امکان بهره‌گیری از فرصت‌ها، توسعه تعاملات بین بخشی و انسجام بخشی به فعالیت‌ها و تسهیل در انجام وظایف و توسعه تعاملات با کشورهای همسایه با حفظ منافع ملی بیش از پیش فراهم شود.

مناطق مرزی ایران مشتمل بر ۱۶ استان حدود ۵۰ درصد مساحت و ۴۹ درصد جمعیت کشور می‌باشد. این امر بیانگر آن است که ۵۰ درصد توسعه کشور باید در مناطق مرزی متمرکز شود تا تعادل‌های منطقه‌ای در الگوی فضای کشور ایران برقرار شود. مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، ریزش‌های خاصی برخوردارند. وجود مبادلات و پیوند فضایی دو سوی مرز، بین کشورهای حجاز و آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات مختلف در این مناطق، اهمیت ویژه‌ای در فرایند برنامه‌ریزی‌های توسعه و امنیت دارند.

امنیت پایدار برای تحقق، نیازمند فضای متناسب توسعه است. در جمهوری اسلامی ایران، دولت خود مروج بحث‌هایی در زمینه‌های گوناگون توسعه از قبیل؛ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... است. انقلاب اسلامی ایران به مثابه یک تحول اجتماعی بنیادین و گسترده، از حکم کلی و تحول الگوهای امنیتی مستثنی نیست و به همین دلیل وجود

ترتیبات امنیتی مختلف، طی دو دهه گذشته نه تنها نقصان، بلکه پدیده‌ای کاملاً طبیعی ارزیابی می‌شود که چنانچه با منطق و استدلال نظری و عملی استوار نیز همراه باشد، می‌توان آن را شاخص تکامل انقلاب و نیل به سطوح عالی‌تر امنیت به حساب آورد.

در ایران پیشینه توسعه یکپارچه مناطق و سرمایه‌گذاری در مناطق مرزی به سال‌های بعد از جنگ تحمیلی، به ویژه برنامه‌های عمرانی بعد از انقلاب بر می‌گردد. اقدامات گسترده دولت برای محرومیت زدایی مناطق محروم و ارائه برنامه‌های توسعه فضایی و منطقه‌ای مبتنی بر رویکرد UFRD و همچنین برقراری امنیت در مناطق مرزی، موجب توجه جدی دولت برای توسعه مناطق مرزی شد. اگرچه برنامه‌ها و اقدامات صورت گرفته نتوانسته‌اند مشکلات و نارسای‌های مناطق مرزی ایران را سامان دهند؛ شاید مهمترین علت این امر چالش‌های سیاسی بود که کشور ای همسایه ایران با آن مواجه بوده‌اند و ناامنی را بر مناطق مرزی ایران تحمیل کردند.

به دلیل آنکه ایران از کشورهای دارای مرز طولانی در جهان محسوب می‌شود و دارای ۱۵ کشور همسایه است و همچنین بر برداری از جمعیت راهبردی بی‌نظیر در جهان از یک سو و وجود منابع عظیم نفت و انرژی از سوی دیگر، موجب شده تا عوامل بیرونی و کشورهای غربی، بحران‌ها را در مناطق مرزی تشدید کنند. گونه‌ای که روابط سیاسی ایران با کشورهای همسایه می‌تواند مهم‌ترین شرایط مساعد برای برقراری امنیت در این مناطق ایجاد کند و همکاری‌های بین مرزی در زمینه تجارت، برپا شدن و ایجاد بازارهای مشترک مرزی می‌تواند امنیت را برای سرمایه‌داران بزرگ اقتصاد فراهم سازد. امنیت مرزها پشته‌ای محکمی در خصوص امنیت با ابعاد متنوع آن در داخل هر کشور است و به تبع هر گونه ناامنی در مرزها، سیستم‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی کشورها را دچار اختلال می‌کند. به علاوه، امنیت مطلوب قادر است در امنیت مرزی و داخل کشور نیز سهم بسیار برجسته‌ای را به خود اختصاص دهد.

در کتاب حاضر مفاهیم توسعه و امنیت و رابطه تعاملی این دو متغیر با امنیت مناطق مرزی مورد واکاوی قرار گرفته است. همچنین به بررسی عمده‌ترین شاخص‌های توسعه در

مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، پرداخته شده است. نگارنده سپس ابعاد توسعه و امنیت مناطق مرزی را مورد بررسی قرار داده و بیان نموده که توسعه و امنیت چه ارتباطی با هم دارند.

مطالب این مجموعه به منظور ارتقای سطح اطلاعات کلیه دست‌اندرکاران حوزه توسعه در مناطق مرزی و به‌ویژه محققان و علاقه‌مندان این حوزه در خصوص آشنایی با توسعه در مناطق مرزی با هدف افزایش هماهنگی‌ها و تعاملات و هم‌افزایی بین سازمان‌ها و نهادهای کشوری، لشکری، محلی و توسعه تعاملات ضابطه‌مند درون و برون مرزی همراه با اقتدار و عزت جمهوری اسلامی ایران در راستای همکاری، تعامل و فراهم کردن تسهیلات برای اجرای وظایف بحوله تهیه و تدوین شده است. امید آنکه این مجموعه بتواند مورد استفاده و بهره‌براری قرار گیرد. با اعتقاد به اینکه هر نوشته‌ای بدون تردید خالی از ایراد و نقص نیست و همیشه می‌توان آن را اصلاح و بهبود هر اثری وجود دارد، از تمام صاحب‌نظران خواستارم، برای رفع نواقص و اشکالات و تکمیل مطالب این مجموعه، تهیه‌کنندگان را یاری کنند.

این کتاب مشتمل بر هفت فصل به شرح زیر است:

فصل اول: کلیات؛

فصل دوم: توسعه سیاسی؛

فصل سوم: توسعه اجتماعی؛

فصل چهارم: توسعه فرهنگی؛

فصل پنجم: توسعه اقتصادی؛

فصل ششم: امنیت؛

فصل هفتم: رابطه توسعه و امنیت در مناطق مرزی.